

I. I. U.
II
1308
L

II 1308 L

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI
BIBLIOTECA INST. I. I. N. IORGA
ventar 61860

STUDII

POLITICA CULTUREI ⁽¹⁾

DE N. IORGA

VĂ ROG să mă iertați: v'am făcut să așteptați puțin. Vin tocmai acum dela altă conferință ținută în celălalt capăt al țării. Țin să o spun pentru ca să scuzez lipsurile, pe cari le prevăd, ale acestei conferințe și înainte de toate tonul conferinței.

Scuza aceasta nu se îndreaptă numai către d-voastră, cari sunteți obișnuiți cu expuneri științifice cu o bogată întrebuițare de termeni abstracti și cu aducere de material inedit, dar se adresează înainte de toate președintelui acestui Institut care de mai mulți ani de zile îmi face marea onoare să mă invite să particip la aceste conferințe și-mi pare rău că n'am putut încă să-l conving de două mari defecte ale mele: eu nu pot vorbi abstract, este o incapacitate din naștere; și, al doilea defect, și mai grav, eu de obicei nu știu mare lucru și, când știu ceva, am obiceiul s'o ascund. Așa încât oricare dintre d-voastră, având iluzii în ceea ce mă privește, s'ar aștepta la un material necunoscut celor mai mulți dintre d-voastră, oricine s'ar aștepta la concluzii extraordinare, s'ar înșelă cum s'ar înșelă oricine ar crede că așa aveă intenția să fac aluzii politice într'o sală adunată în alt scop decât acela al vieții politice — și nu fac aluzii nu de frică, nu, vă asigur, căci nu mi-e frică decât de oameni serioși — dar pentrucă am obiceiul să dau fiecare lucru la locul lui, și evident acesta nu e locul unde s'ar putea face nici cele mai îndepărtate aluzii la o viață politică de care înțelepciunea președintelui nostru are curajul să se țină departe. Prin urmare nu vreau să-l supăr.

Dar, onorat auditoriu, atunci când d-l Gusti a binevoit încă odată să se adreseze la mine și mi-a dat să înfățișez înaintea d-voastră problema aceasta a politicii culturale, m'am simțit dator, cu toată timiditatea mea de câte ori mă apropiu de mari probleme abstracte pentru care nu sunt făcut, să primesc. Am primit din două motive, pe care-mi veți îngădui să vi le expun, și expunerea aceasta face parte ea însăși din subiect.

Întăiu pentrucă se vorbește mult — n'aș zice prea mult, cred însă că se vorbește înainte de vreme — de o politică culturală pe care toată lumea se simte datoare dela o bucată de vreme să o inaugureze și să o servească. Se întâmplă cu politica culturală, dela o bucată de vreme, ceea ce se întâmplă înainte cu politica națională în școală.

Intr'o conferință ținută în plin Ardeal, la Sibiiu, unde aceste preocupățiuni naționale sunt foarte vechi și au o importanță în conștiința oamenilor, — conștiința aceasta așa de sensibilă prin lupta îndelungată dată pentru acest scop — mult mai mare decât la noi, am încercat să arăt câtă pagubă s'a făcut ideii naționale prin felul cum ea s'a introdus în învățământ. Am adus înainte și exemplul înșeși inițierii

(1) Conferință ținută la Institutul Social Român, la 20 Noemvrie 1927, în ciclul «Politica Culturii».

BIBLIOTECA
ACADEMIEI
REPUBLICII POPULARE ROMANE

ARHIVA PENTRU ȘTIINȚA
ȘI REFORMA SOCIALĂ

317 2/2

mele printr'un lung șir de școli, a căror groază o păstrez până acum, la ideea națională prin școală. Am arătat că ideea națională poate pătrunde în școală și altfel decât prin declamații ca acelea dela 24 Ianuarie ori 10 Maiu, prin proslăvirea victoriilor lui Ștefan-cel-Mare, de oameni cari nu știu ce înseamnă o luptă și cari nu înțeleg în ce condiții se poate prezintă o victorie, cu totul altfel decât în actul de acuzare împotriva Fanarioșilor sau în lauda generației dela 1848, așezând alături de zdravenii soldați ai lui Ștefan-cel-Mare sau de splendizii cavaleri ai lui Mihai Viteazul pe bieții tineri dela 1848, cu ce știau și ce puteau, pentru a pregăti un viitor foarte plăcut urmașilor lor cari n'au avut nimic nici din credința, nici din metodele lor. Cu o astfel de inițiere în ideea națională prin școală, după ce am fost siliți să frământăm continuu aceeșă idee, după ce am fost învățați să facem fraze după fraze profesorilor noștri — unii au putut și au păstrat obiceiul până acum, alții au refuzat și foarte bine au făcut — am ajuns acolo încât toți aceia cari fuseserăm formați în învățământul primar, secundar și universitar — deși la Universitate mai puțin, pentru că am învățat la Iași unde eră spiritul critic al lui Xenopol, om fără îndoială superior — ieșind din liceu am călcat cu toții ca socialiști inter-naționaliști: împărțiam broșurile lui Crototchin, într'o vreme, când aceasta nu putea aduce nici o pagubă în ceea ce privește îngustarea libertății cuiva. Și evident că o școală națională care ajunge să formeze absolvenți de liceu cari împart broșurile roșii ale lui Crototchin, nu și-a ajuns scopul. Impărțirea broșurilor roșii o făceam în tovărășia unui coleg evreu care în momentul de față, dacă mai trăește, este proprietarul celui mai mare hotel în Botoșani. Vedeti unde duce împărțirea broșurilor lui Crototchin! Da, școala națională care ajunge la acest rezultat, este evident o școală națională greșită.

Evident că ideea națională este dintre acelea pe care trebuie să o aibă fiecare, nu numai în inima sa, ci în toată ființa sa; dar să vorbești de ideea națională cât mai rar și numai în anume împrejurări, cum se vorbește rar de lucruri pe care le simți adânc și în care crezi cu toată puterea sufletului tău. Vă aduceți aminte că după războiul dela 1870—71, când s'au pierdut provinciile acelea pe care dreptatea iminentă a istoriei le-a făcut să fie recâștigate de Franța, un om, mai cuminte decât toți aceia cari mergeau să depună flori la statuia orașului Strasbourg de pe piața Concordiei, unde țineau discursuri, zicea: «Să ne gândim totdeauna la ele, dar să nu vorbim de ele niciodată». Și dacă au fost recâștigate de Franța aceste provincii, se datorește nu acelor cari au vorbit totdeauna, ci celor cari n'au uitat niciodată.

Ideea națională prezentată ca o obsesiune, de nu se poate învărti cineva fără să fie tras de mâncă și să i se spuie: «Adu-ți aminte de Ștefan-cel-Mare!» sau, câteva clipe în urmă apucându-te de cealaltă mâncă: «De Mihai Viteazul să nu uiți niciodată!» ideea națională, astfel impusă, devine ceva care desguștă. Sentimentele cele mari sunt evident sentimente discrete. Cum de sigur nimănui nu i-ar trece prin minte, având un sentiment îngăduit vârstei tinere și pe care uneori îl are și vârsta mai înaintată, față de o anume persoană pe care o crede cineva frumoasă, să se înfățișeze în Piața Teatrului și să vorbească de sentimentele sale, căci l-ar râde lumea, oricât de puternic i-ar fi sentimentul, tot așa, în ceea ce privește alt sentiment

decât sentimentul bărbatului urît pentru femeia pe care o crede frumoasă, este bine să păstreze cineva oarecare discreție.

Spuneam la Sibiu: decât o frază în fiecare zi despre ideea națională, mai bine să cufunzi pe tânărul acela în toate realitățile naționale, să-l faci să înțeleagă țara lui în toate, și atunci, în loc să fie un sentiment impus, pe care să-l primească tânărul, ar fi un sentiment care s'ar desface din el însuși, o elaborație internă care valorează mai mult decât toate împrumuturile făcute ca să capete cineva o notă bună la istorie sau la limba română sau la cine știe ce altă materie în legătură cu ideea națională, — căci cu sistemul de care s'a abuzat am fi ajuns să avem și o trigonometrie națională pe lângă trigonometria plană sau sferică.

Precum s'a greșit în ce privește falsul învățământ național — în locul căruia trebuie să facem adevăratul învățământ național, adică împărțășirea de toate realitățile țării și formarea în sufletul fiecăruia a sentimentului care derivă din aceste realități — așa să-mi fie permis să spun că este o foarte mare greșeală în felul cum se înțelege astăzi politica culturală.

Această politică a fost anunțată până acum de două partide politice — și așteptăm să fie proclamată și de celelalte — dar felul cum aceste două partide au servit politica aceasta culturală îmi pare cu desăvârșire greșit, adică: dela Minister să se ia o inițiativă oficială, să se scrie un număr de hârtii, fiecare cu un număr de ordine, cari se trimit în toate părțile țării, făcându-se apel la un număr de persoane ca să facă propagandă în vederea politicii culturale. Se crează apoi tot felul de inspectori, mari și mici, și tot felul de cărturari-biurocrați se aruncă asupra bieteii nații și asupra naționalităților țării. Nu poate trece un Sas, un Ungur sau un Rus pe stradă fără ca o grămadă întreagă de propagandiști culturali să nu se țină după dânsul. Eu cunosc propagandiști de aceștia culturali cărora nule-ași da pentru nimic în lume nici cea mai slabă notă la istoria Românilor sau istoria universală și cari de atâta vreme nu fac decât să năucească lumea cu lucruri luate din istoria Românilor sau din istoria universală.

Vă spun foarte sincer că am toată stima pentru bunele intenții și toată admirația pentru munca pe care o cheltuiește colegul meu de învățământ, ministrul Instrucției Publice. Este un om care merită a fi stimat pentru faptul că, stând la ministerul lui, n'a socotit aceasta ca un mijloc de a avea un automobil și de a se odihni: e un om care umblă din loc în loc și riscă, fiind la o vârstă destul de înaintată, dar planul acesta de a creia oficială cultură, de a forma un fel de distribuitori automați de cultură cu un subsecretariat de Stat la care să se adune toate societățile feminine și masculine care se ocupă de cultură, pentru ca de acolo să se ia hotărâri, și toată lumea liberă să stea în genunchi așteptând ceea ce spune subsecretariatul pentru cultură, aceasta mi se pare o concepție plină, cum spun, de cele mai bune intenții, dar care nu poate să reziste nici la cea mai mioloasă dintre critici.

Există și un fel discret de a încuraja cultura națională, un fel extrem de discret care consistă în a vedea unde este o acțiune pornită și a înțelege felul prin care această acțiune poate fi sprijinită, adresându-te chiar și adversarului celui mai înverșunat în mizeriile trecătoare ale vieții politice, atunci când în el este o forță, care poate

pune în mișcare un domeniu oarecare din vasta întindere a culturii naționale, care e preferabil metodei de a recurge la tot felul de inutilități sau superfluități biurocrate pentru a face dintr'înșii transformatorii prin sufletul pe care adesea ori nu-l au, ai unei societăți care simte nevoie înaintea de toate de suflet. A da unei societăți suflet, este a-i da izvorul din care iese toate celelalte, pe când dacă-i dai toate celelalte, dar n'ai prisos de suflet, n'ai făcut absolut nimic.

Aceasta ca introducere.

Dar este și alt element de introducere la care țin: Fiecare om, ca și fiecare față, are zestrea pe care o are. Zestrea pe care o am eu este în domeniul acesta, al politicii culturale, care, mărturisesc, n'a prins, din care cauză până la vârsta mea se poate zice că politicește am rămas nemăritat. O spun: măritișul mi-ar fi fost agreabil, nu din punctul de vedere al unor anumite satisfacțiuni, ci fiindcă eu am fost foarte doritor de posteritate și aceasta, cum vă puteți închipui, nu se capătă onest într'un concubinaj, ci mi-ar fi trebuit unul din acele măritișuri politico-culturale care mi-ar fi permis ca, în loc să scriu numai slove pe hârtie, să îndeplinesc și o acțiune cu ajutorul oamenilor și asupra oamenilor, ceea ce până acum mi-a fost interzis.

Intr'un timp, când eră liber cineva să urmărească vedeniile din ce în ce mai șterse, mai rămase în urmă, ale unui liberalism teoretic, care se cufundă une ori într'un ghișet de bancă, pe o vreme când îmi eră permis și mie, gășind printre înaintașii mei: boieri, să fac politică conservatoare, care eră în tot cazul mai elegantă, mai generoasă și mai desinteresată decât cealaltă, într'un timp când se oferea posibilitatea ca prin tineretul acesta, din care atâtea generațiuni au trecut pe băncile dinnaintea catedrei mele, să fac una din acele mișcări care ajută să se ridice cineva foarte sus, pentru ca pe urmă, fiindcă tineretul mai are altceva de făcut decât să țină pe anume bătrâni pe palme cu riscul lor și cu câștigul lui, — să cadă dela această înălțime, am preferat să fac această politică culturală.

Mi-am zis așa: am înaintea mea o admirabilă nație, care a fost capabilă cândva, nu numai de sforțări rășboinice foarte onorabile, cari ne-au așezat foarte sus în rândul națiilor, dar și de desvoltări originale de civilizație.

Vedeți: n'ar strică dacă s'ar introduce în programele viitoare, ca punct esențial, partea aceasta originală în crearea de sinteze culturale pe care o are fără îndoială poporul nostru. Astfel vechea noastră artă, pe care o cunoaștem așa de puțin. Eram acum trei zile cu unul din colegii mei, pentru care am multă stimă și multă simpatie, și-i arătam bisericuța aceasta a Doamnei lui Brâncoveanu care, nu știu prin ce cruțare, a fost degajată recent de curtea imundă, maidan și altceva, cum este obiceiul cu curțile părăsitate din București, bisericuța aceea albă, cu șirul ei de arcade, cu brâul care o înconjoară, cu pridvorul pe care cândva o să căutam să-l degajăm înlăturând sticla trivială care împiedecă vederea coloanelor sprintene, cum îmi închipui că va veni o zi când în toată această capitală — de care mă mir că sub anume raporturi nu ne rușinăm și față de noi înșine și față de străinii cari vin să ne vadă — la toate bisericile bucureștene se vor înlocui odioasele turnuri de lemn îmbrăcate în tinichea vopsită cu chinoros care constitue o insultă pentru ochi și

care s'au construit provizoriu în urma cutremurului dela 1802, dar se pare că la noi mai mult decât în Franța numai ceea ce este provizoriu durează, și de aceea mă bucur că poate cineva spune că a făcut ceva definitiv, pentru că știu că numai ceea ce e provizoriu durează, iar definitivul niciodată.

Mergeam deci cu colegul acesta, pe o seară frumoasă cu lună, și cum treceam prin fața Bisericii-dintr'o-zi, frumoasă, cum v'am arătat-o, i-am zis: «Ce frumoasă!» Știți ce mi-a răspuns colegul meu? «Când s'o găsi cineva s'o înlătore! Ce găsești d-ta frumos la dânsa?» Aceasta mi-o spune un om de foarte bun gust, foarte cult, cu toate acestea; ce voiți d-voastră, n'au pătruns lucrurile acestea în adâncul sufletului fiecăruia din noi.

Este aici o societate foarte inteligentă, de o dorință de a ști cum nu găsești aiurea. Nu mă obosesc spuind cu orice ocazie acest lucru. Cunosk multe auditorii din foarte multe țări; dela Upsala până la Neapole, am străbătut toată Europa și am avut ocazia să vorbesc înaintea unor auditorii foarte deosebite. De sigur am cea mai mare recunoștință pentru oricine, ori unde, a binevoit să asculte puținul pe care l-am putut spune, în forma aceasta familiară, fără nici un fel de pretenție pe care unii, cu un ascuțiș critic de care nu mă supăr, o întitulează «conversație», dar nicăieri n'am găsit nici atâta dorință de a află și nici o astfel de comprehensiune, care nu e numai a minții, ci a întregii ființe morale, ca aici la noi. Este o adevărată plăcere să vorbești înaintea unui auditoriu românesc.

Atunci, față de un popor așa de inteligent și doritor de a ști, care la cumpărarea cărților se îmbulzește mai puțin, dar la ascultarea conferințelor, pentru că este și ceva mai plăcut, amestecându-se vizibilul cu calitățile și defectele personalității aceluia care vorbește, se adună în număr așa de mare, față de un popor cu așa de frumoase tradiții din trecut, care pe ce a pus mâna l-a transformat, ceea ce înseamnă un popor de cultură, un popor care nu acceptă nimic fără să-l transforme, care ia din dreapta și din stânga și nu s'a ferit niciodată să adopte dela altul pentru că a știut că orice a împrumutat, în mâna lui devine altfel prin calitățile lui de rassă, față de un popor plin de suflet, de inițiativă, cu un țaran atât de plin de calitate — și din calitățile țaranului avem mai mult sau mai puțin fiecare din noi, în fondul de bonomie tradițională — față de un popor cu atâta inițiativă, la care gâlgâie inițiativa, care are sufletul și cere numai ca acest suflet să fie bine îndreptat, ce lucru mare s'ar face dacă, în loc să fie politica de sus care apasă, interzice și caută a desființa sufletul plin de inițiativă de jos, s'ar creă un puternic suflet al unei societăți întregi care ar creă acea politică românească, de care până acum, ori de cine ar fi servită, nu ne-am bucurat!

Politica unei țări este manifestarea sufletului acelei țări.

Uitați-vă în Europa: sunt popoare care, ca și noi, cred că au o politică și n'au. Sunt popoare cari politica aceasta o au într'adevăr și o au pentru că este rezultatul manifestărilor în toate domeniile ale sufletului național și îmbinarea către un anume scop a tuturor acestor manifestări în ce privește viața de Stat. Dacă ar fi să alegem unul din aceste popoare, fără îndoială că oricine s'ar gândi la poporul englez, la poporul care a dat tuturor celorlalte anumite forme de Stat, în care ele sunt jenate

pentrucă, evident, acele forme nu vin din trecutul lor, ci sunt de împrumut. Dacă Franța ar avea în momentul de față politica trecutului ei, n'am vedea atâtea crize parlamentare, atâtea schimbări de ministere, atâta instabilitate cu care adeseori poate să se împiedece calea uneia din cele mai înzestrate nații cari au existat vreodată. Pe când englezii vedeți cum iese din toate greutățile politice. Iți închipuiai că Anglia a ajuns pe pragul catastrofei, când a fost vorba de greva generală și când amicul nostru permanent Racovschi pusesse la cale ce e capabil să facă, se zicea: acum e catastrofa pentru munca engleză. Dacă ar fi vorba de o catastrofă pentru munca românească, n'ar avea asupra politicei atâta efect, dar, dacă e vorba de o catastrofă pentru munca engleză, ar fi dărâmarea tuturor lucrurilor, cum, de altminteri, dacă ar fi o momentană oprire în munca americană, de numai douăzeci și patru ceasuri, ar fi o nenorocire pentru lumea întreagă. Și-a zis d-l Racovschi, cetățeanul Racovschi, un om care știe multe lucruri, dar le înțelege adeseori pe dos și știe de ce este dator să le înțeleagă pe dos, și-a zis: am prins Anglia! În această privință socoteala eră foarte bună, căci, dacă Anglia ar fi fost dărâmată, celelalte țări veneau unele peste altele, cum într'o mare îmbulzeală când, în frunte, căutând să împingă poliția, un om foarte voinic s'ar întâmplă să lunece și să cadă, toți cei mai slabi din gloata ce se îmbulzește, ar cădea peste dânsul, peste spatele uriașului care apăra efortul celorlalți de a trece.

Ei bine, nu s'a întâmplat așa, Anglia a rezistat. De ce a rezistat? A rezistat pentru că primul ministru englez s'a suit la tribună și a făcut apel la toată vigoarea glasului său?

Ferească Dumnezeu! În parlamentul englez, în lumea engleză, n'a fost nimic din acele griji pe cari le produce totdeauna frica, cum n'a fost nimic din acea frică pe care o produce totdeauna falsa grijă; toți oamenii au stat liniștiți la locurile lor. De ce? Știa că este o societate sănătoasă, capabilă de a rezista, că este o societate în care fiecare om are într'însul simțul întregi dezvoltări a istoriei engleze.

Și acesta este lucrul prin care se ține o societate. O societate de oameni epitropisiți, legați de mâini și de picioare, împinși la dreapta sau la stânga, o societate în urma căreia să stea totdeauna un mare pedagog cu un imens catalog în care să însemne note la purtare, o asemenea societate nu poate să reziste loviturilor care se dau oricărei națiuni în întrecerea aceasta mare dintre neamuri. Societatea engleză a reacționat imediat întreagă, și atunci serviciile pe care nu voiau să le facă greviștii, s'au făcut de fiecare englez. Imi spunea un ofițer englez, care a luat parte la marile războaie, un bun prieten al României, îmi spunea acum câțeva vreme: atunci Anglia a trecut examenul cel mare căci a putut rezista acestei încercări de distrugere. Examenul n'a fost trecut de guvernul englez sau clasa dominantă, ci de fiecare englez la locul lui, și a fost trecut până și de acei cari făceau greva, dar n'o făceau din dorința de a distruge societatea, căci tot trecutul milenar englez se coborise și în sufletul celui din urmă muncitor din minele de cărbuni. Sufletul eră capabil astfel, printr'o manifestație spontană, să asigure o societate amenințată în materialitatea ei, iar toate mijloacele materiale ale unei societăți nu sunt suficiente s'o asigure atunci când nu se poate produce reacțiunea imediată, instinctivă a sufletului unei societăți.

Deceea am preferat politica culturală care a putut să dea în anume moment — indiferent de meritul celor cari au participat la dânsa cândva — o manifestare de acest instinct foarte mare și hotărîtor, ceea ce înseamnă că puțina politică culturală ce se făcuse, n'a fost rămas cu totul fără efect. A venit un moment când s'a ridicat cea mai puternică materialitate care a existat în lume, cea mai admirabil organizată, în care fiecare știă locul lui, gestul pe care trebuie să-l facă în fiecare moment, societatea aceasta germană care timp de trei generații a lucrat pentru a face dintr'însa un fel de *Stosstruppe* împotriva oricui, capabilă de a domina lumea, și, nu numai de a o câștiga, dar, a doua zi după ce o va fi câștigat, s'o poată exploata în cel mai mic amănunt, fixat prin statistică, al acestei lumi. Firește că și noi am fost uimiți de puterea aceasta extraordinară. Care din acei cari au apucat vârsta în care un om poate să aibă impresiuni personale și au trăit în timpurile acelea nu și-a simțit inima prinsă de grijă, nu numai pentru noi, dar pentru viitorul omenirii, când vedeă cetățile căzând praf, distanțele suprimate, popoare întregi înghițite de înaintarea aceasta germană! Și noi eram deprinși cu oarecare frică de putere, politica internă ne deprinsese cu aceasta. Și totuși noi n'am mers către cel puternic. Este meritul nostru cel mare că în marele războiu am mers cu cel slab. A fost un act eroic din partea noastră. Vor fi fost și de acei cari au făcut calcule și cari au beneficiat de victorie după ce au fost, fără îndoială, între fricoșii fricoșilor acestui războiu. Dar e foarte sigur că mulți dintre noi, partea covârșitoare dintre noi, au spus: da, vom fi bătuți, dar aici e locul nostru și aici rămânem chiar dacă s'ar dărâma asupra noastră întreg prezentul, pentruca din această dărâmare să iasă cândva un viitor mult mai frumos decît o vreme închinată satisfacțiilor materiale și supusă poruncilor venite de unde niciodată porunca până atunci nu rămăsese fără efect.

Iată deci, pe de o parte cât e de greșită ideea aceea că pe cale oficială, prin circulări pecetluite, numerotate, iscălite, prin biurocrați se poate face o adevărată politică culturală, și iată pe de altă parte că, modesta politică culturală, strecurându-se în adâncul unei societăți, poate, în anume moment, să producă o manifestare, o declanșare aș zice, întrebuițînd un cuvânt pe care nici dicționarul francez nu l-a primit încă — o declanșare instinctivă capabilă să schimbe viața societății înseși.

Dar, acum, să venim la politica culturală nu în concepția ei greșită, nu în erorile care s'au făcut cu cele mai bune intențiuni, nu într'o direcție care, dacă ar continua, ar aduce foarte multă cheltuială de bani și ar produce, pentru oamenii amestecați într'însa, un oarecare ridicol, ci pozitiv, în ceea ce ea poate fi în originea politice culturale, în mijloacele pe care le poate întrebuițî această politică.

N'o să ne amestecăm în definiții cu privire la cultură și civilizație. Definițiile se pot schimba și ceea ce se zice despre cultură se poate zice în ceea ce privește civilizația și invers. Cutăruia, căruia îi place un termen latin netrecut prin germană, îi va plăcea mai mult termenul de «civilizație» și va afirma: civilizație este tot ceea ce poate fi mai ridicat, iar cultură este un număr de mijloace materiale care fac

viața oamenilor mai lesnicioasă, mai plăcută. Dar poate să zică altcineva, care este mai mult hrănit de ideile germane și lucrează mai mult cu termeni al căror sens pleacă dela cugetarea germanică, vrednică totdeauna de respect, — căci nu trebuie confundate anume erori ale poporului german cu însăși cugetarea germană. Nu, civilizație sunt lucruri ca în Franța lui Ludovic al XIV-a, o anumită administrație, grijă de industrie, de comerț, pe când cultura prinde ceea ce este mai adânc în sufletul unui popor. Așa încât nu e greșit cineva care ridică deasupra culturii civilizația, cum nu e greșit nici cel care ridică civilizația deasupra culturii. Este o ceartă de cuvinte, *une querelle de mots* făcută pentru a hrăni tezele aspiranților la deosebite catedre: unul zice «civilizația este mai mult decât cultura» și face o teză în acest sens și ajunge la o catedră; apoi vine celălalt și scrie o teză în care arată că dimpotrivă «cultura este mai importantă decât civilizația» și desvoltă ideea pe 200 pagini și capătă o conferință, dacă nu și o catedră. Apoi, învechindu-se ideea, ea e desmormântată și apare din nou ca nouă, și iar se poate face o teză foarte originală cu care se poate căpăta cu toată cinstea convenită conferință sau catedră, pentru care cineva se simte născut.

Nu fac prin urmare discuție cu privire la valoarea termenilor. E sigur că, ori cum l-am numi, nu trebuie să se facă nici o confuzie între două lucruri cu totul deosebite, între un lucru de ordin material pe care popoarele și-l trec cu ușurință dela unul la altul și unul de esență morală, produs intim misterios și al unui singur popor. Iată: în timpul nostru Japonezii au intrat în civilizația europeană fulgerător. Ce erau acum șazeci de ani? Trăiau în vechile lor concepții, pe când în momentul de față ei sunt stăpânii celor mai bune metode de organizare, de orândueală, de luptă, pe care Europa le-a câștigat în curs de multe secole. Ar fi însă o foarte mare greșală să se creadă că puterea Japoniei stă numai în ceea ce a împrumutat, în faptul că suveranul, miniștrii și intelectualii ei — și nu totdeauna și în toate împrejurările — se îmbracă altfel decât înaintașii, că este un Parlament unde se votează legi, că funcționează Universități cu seminarii și laboratorii — și mai mult cu laboratorii decât seminarii, — că lucrează o industrie și un comerț foarte desvoltat, și uneori foarte dibaciu.

Dar dacă socoate cineva că locul Japoniei în științele exacte și în științele naturale, că locul ei în desvoltarea forțelor militare, că victoria strălucită câștigată asupra Rușilor în Mancuria, că toate acestea au fost câștigate prin simpla împrumutare a mijloacelor europene, s'ar înșelă foarte mult. De fapt Japonia a ajuns să se impuie și în știință și în războiu prin acel mare suflet japonez, sufletul din evul mediu, feudal, desprețuitor pentru viață, hotărît de a pune în serviciul țării ori-care idee folositoare, de a scoate în luptă toate mijloacele îngrămădite de mai multe generații, transformate într'un instinct nebiruit. Iată deci că și în cazul acesta al Japoniei avem aface cu două elemente deosebite, care nu se confundă: pe de o parte, imitarea mijloacelor materiale ale civilizației și, pe de alta, păstrarea în același timp a moștenirii secolelor întregi de desvoltare națională proprie.

Astfel, decâteori este vorba de politică culturală, — chiar de aici se poate vedea concluzia mea — nu trebuie să ne gândim la adoptarea mai deplină a mijloacelor

materiale, ci înainte de toate, la păstrarea acelei adânci și decisive forțe naționale capabilă de a influența viața politică, acelui lucru misterios în care se plămădește orice idee, în care isbucnește orice simțire, în care scapără orice licărire de gând, din care pleacă orice bătaie de inimă, orice speranță, fie și înșelată, din care răsună orice strigăt de victorie, ceea ce formează comoara cea mare, nesecată a unui popor. Vrei să faci politică culturală? n'o răspândi prin biurocrați și n'o închide în forme. Dacă vrei să faci politică culturală, trebuie să hrănești sufletul unei nații întregi cu ceea ce-i aparține mai mult, cu ceea ce se poate transforma în orice moment în acea forță activă prin care se biruie toate greutățile.

În această privință să-mi dați voie să mai fac o comparație: România, în anume momente, a fost împărțită în două: România care trăia în Statul Român și România care se găsea dincolo de acest Stat. Mijloace materiale, cultură sau civilizație birocratică, acestea le aveau cei din Vechiul Regat.

Căci noi niciodată n'am sacrificat autonomia noastră și, când zic autonomie, zic prea puțin. N'am fost numai autonomi, am fost independenți, răscumpărând această independență printr'un tribut anual întovărășit de anumite daruri. Incolo, în rosturile țărilor noastre nu se amestecă nimeni. Aceasta este bine de știut și de anume din frații noștri cari trăiesc alături de noi și văd trecutul Românilor cam așa: o epocă de independență, pe urmă am fost supuși de Turci, și ne-au luat în stăpânire Grecii — oameni vasali de pe malurile Dunării!

Nu e de loc așa și nu mă voiu oboși niciodată să spun că noi am fost totdeauna cârmuiți după dreptul nostru și după rosturile noastre și că Fanarioții aceia din secolul al XVIII-lea, pe cari ni-i închipuim ca stăpânii sclaviei noastre, au fost sclavii datinei noastre, că ei respingeau actele scrise în altă limbă decât limba țării și în alte forme decât ale ei, că primul Fanariot, un om așa de vrednic ca Nicolae Mavrocordat, puind să se redacteze într'un singur corp cronicile moldovene și muntene, a cerut înainte de toate să se puie genealogia lui care îl făcea să se coboare prin femei din Alexandru cel Bun, pentru ca să arate astfel că nu actualul Sultan din Constantinopol l-a făcut Domn, ci picătura aceea de sânge strămoșesc al Domnilor români care se găsea și în vinele lui.

Ei bine, în viața aceasta a noastră, care a fost totdeauna de o autonomie care seamănă cu independența, noi am avut fără îndoială toate formele exterioare. Dacă pe lângă aceste forme am fi avut totdeauna și deplin și acea putere internă, nedefinită, misterioasă și biruitoare a oricărei greutăți, închipuiți-vă ce frumoase ar fi fost în epoca de ieri și de azi cele două răboaie ale noastre: războiul independenței și războiul întregirii naționale. Am scris și eu istoria războiului independenței (cartea a apărut acum câteva zile), am fost silit într'ânsa să recunosc — precum a făcut și generalul Radu Rosetti care a considerat războiul din punct de vedere militar — câtă nehotărfire, câtă sfâșiere internă, câtă lipsă de siguranță și în ce privește datoria noastră și în ce privește rezultatele a fost atunci. O întreagă tragedie la 1877-78: războiul nostru blestemat de unii dintre noi, războiul nostru exploatat de unii dintre noi, războiul nostru adesea în mâna celor cari nu înțelegeau și în mâna celor cari au fost, în anume momente, paraziții suferințelor și succeselor lui.

Și ce am fi putut să facem la 1916! O țară ridicându-se toată pentru îndeplinirea celei mai elementare datorii și pentru atingerea celei mai înalte ținte! Și cine nu-și aduce aminte, acoperindu-și fața, de anumite momente ale Bucureștilor ocupați, cine nu vede sus în rândurile societății noastre de astăzi oameni cari nu și-au făcut nici în cea mai mică măsură datoria față de țară! Cine ar avea curajul să scrie nu în formă quasi-oficială, foarte simpatcă, dar care nu cutează a merge până în adâncime, cum a făcut d-l Kirișescu, istoria războiului, cine ar avea curajul bărbătesc să trateze întreaga problemă și să nu amestece cele mai mari merite cu cele mai mari păcate, să nu confunde eroii cu adulatorii biruinței, ar da întregii noastre societăți o lecție din care ar folosi mai mult decât toate învăluirile dibace ale unui adevăr care nu se poate să nu iasă cândva la lumină.

Puneți acum alături de societatea românească din Regat pe cea din Ardeal. Ce aveau Ardelenii? Câțiva preoți, câțiva învățători, câțiva oameni de bancă și un număr oarecare de avocați; ici și colo câte un medic. Nimic din formele materiale supreme ale unei vieți naționale. Cu toate acestea, cum au rezistat ei în momentele cele mai hotărâtoare ale vieții lor naționale! Prin ce? Prin acel adânc instinct care a venit, cum veți vedea îndată, din familiarizarea unui popor cu tot ceea ce-i aparține într'adevăr. Băiatul acela de sat care venea cu un pumn de mălaiu în traistă, cu o bucățiță de brânză din care tăia în fiecare zi cu multă scumpătate, ca să-i ajungă până o veni taică-său sau mamă-sa din nou cu altă traistă în spinare, omulețul acela sărac, cu care nu trebuie confundat Ardeleanul care a știut să se înfrupte din sacra plăcintă națională a deosebitelor partide; Ardeleanul vechiu, Ardeleanul admirabil, dârz, tăcut și activ, acela a fost capabil, în fiecare moment al istoriei sale, de reacțiune împotriva apăsătorilor.

Și atunci, după toată această explicație care poate uneori a mers mai departe decât planul pe care mi-l fixasem, să ne gândim, la sfârșitul acestei conferințe, care ar fi mijlocul de a face cu adevărat o politică culturală în România.

Cea dintâiu datorie a mea — nu știu dacă pot spune și ca profesor și ca om politic, întrucât nu știu dacă ar binevoi cineva să-mi recunoască și această calitate în momentele cele mai puțin pline de succes din întreaga mea activitate, — cea dintâiu datorie a mea este să spun că politica culturală nu se poate face decât de oameni cari au în stăpânire, ei înșiși, întregimea culturii poporului lor. Un boier pe vremuri, cu ișlic, biniș lung, cu papuci, cu ciubucul în brâu, un boier de aceia, bărbos și cu părul ras, de care râdeau tinerii dela 1848, ce avea el din ceea ce putem numi într'adevăr cultură națională? Iată ce avea: Eră un om care credea în legea lui, în religia lui, care începuse cu psaltirea și celelalte cărți traduse de veacuri în românește, coborînd în formă românească ce este mai înalt în legăturile omului cu ce se găsește veșnic deasupra lui. Eră crescut într'o familie adevărată, având respect față de tatăl și de mama lui, iubire față de frați și surori și chiar față de rudele cele mai depărtate. Ce lucru admirabil eră familia noastră de odinioară! Ce mijloc desăvârșit de a se iniția cineva în realitățile naționale! Așa cum este familia astăzi, o să ajungă vremea să se întrebe cineva pe stradă: «asta nu cumva

o fi frate-meu? Il văd așa de rar!» sau, când ar vedea o doamnă, dat fiindcă așa cum se îmbracă se potrivesc așa ca să rămâie veșnic tinere: «Parcă ar semăna cu mama! N'o fi ea?» Pe când înainte, în cuprinsul acesta strâns al casei eră un fel de completare a omului cu altul. Căci individualismul din timpul nostru are o foarte mare greșală: el crede că omul singur poate face ceva. Niciodată un om singur nu poate face ceva deplin. Nu este alt om dela care oricine să nu poată împrumută ceva. Orice om trebuie să se înnoiască în fiecare moment cu ce-i poate da alt om. Veșnicul călător care sunt eu, cu bătrânețele începătoare în spinare, stau de vorbă și cu cea mai umilă ființă, și anume atâta vreme cât vrea el. Nu mă cobor din tren ca să pic într'o sală de conferință pentru ca pe urmă să mă suiu din nou în vagonul meu de clasa I. Cu orice om stau de vorbă, și am ajuns numai astfel să cunosc realitățile poporului meu, de-a dreptul, din gura celor cari muncesc și sufăr pentru dânsule.

Prin urmare, crescut astfel, boierul acesta de odinioară, în tradiția religioasă și națională a poporului său, iar pe de altă parte, în familia aceasta admirabilă în care fiecare membru reprezintă un mijloc de informație și dădea fiecăruia ceea ce el nu putea să găsească în el însuși, de ce mai eră neapărată nevoie să treacă un număr de clase, să biruie oarecari examene, să se înfățișeze, cu câteva cărți învățate pe de rost, ca să i se lipească de spinare o diplomă de bacalaureat, așteptând ca diplomei de bacalaureat să i se adauge cea de licență și de doctorat? Școala este și un mijloc de sechestrare dela viață. Din nenorocire așa este; și reforma școlară cea mare ar fi să dai tot ceea ce poate da fără să interzici tânărului ceea ce-i înfățișează viața însăși. Precum învățătura din tinerețe este singura care rămâne, tot așa și experiența tinereții. În loc de a-i închide pe toți în cazarma informă și anonimă, cu păreți goi, cu aceleași unelte de lemn frust pretutindeni, să faci din școală o îndreptare a vieții, dar mai ales să faci din viață un îndreptar continuu pentru școală, să unifici doar prin școală experiența fiecăruia care intră înăuntru. Boierul cel vechiu nu trecea școala primară ca să intre în școala secundară și în cea superioară, de specialitate. Ce absurdă concepție didactică este aceasta a școlii, de jos făcută anume pentru școala cea mai de sus! Fiecare școală are rostul ei deosebit și ea trebuie să fie perfect autonomă, pregătind pentru un anume fel de viață, iar nu să fie un grad prin care să trebuiască să treci pentru a putea merge aiurea. Școlile noastre sunt cum sunt și casele bucureștene, cu salonul făcut ca să treci în odaia de lucru, care de acolo să ducă în cea de dormit și cea de dormit în bucătărie, încât parcă i-ar veni cuiva să treacă glonț prin toate odăile și, cu mâinile apucându-și capul, să treacă într'altă casă ca să facă aceeași experiență.

Dați-mi voie să aduc aci, din multa mea experiență istorică, un fapt pe care l-am citat foarte adeseori și care constituie un foarte frumos exemplu de pregătirea culturală de odinioară a oamenilor cari stăpâneau țara. Poate cunoașteți că înainte de Cuza-Vodă examenele se făceau foarte adesea ori — în Moldova și Muntenia — în prezența Domnului.

Cel care dădea cărțile de premiu, coroanele, eră Măria Sa. După aceea profesorii și premianții erau invitați la masă de Măria Sa la palat, și copilașii aceia se

învredniceau să vadă față în față pe stăpânitorul țării, pe întrupătorul vieții naționale. Vă puteți închipui de ce folos extraordinar eră aceasta pentru cea dintâiu experiență a lucrurilor mari pe cari o făceau aceștia.

Intr'un rând, pe când stăpâneă aici la București Știrbey-Vodă, la o împărțire de premii, Domnul a spus cam așa: «Eu cunosc o familie în care în fiecare seară părinții, cari nu erau oameni învățați, cercetau, după măsura puterilor lor, pe copii, ca să vadă ce au învățat și în ce sens, și copiii aceea au ajuns într'adevăr oameni folositori țării. Dați-mi voie să spun că familia aceasta eră a părinților mei».

Vă închipuiți efectul pe care l-a putut produce cuvintele acestea ieșite din gura Domnului la o împărțire de premii. Bietul Dumitrache Bibescu, vânzător de porci în Oltenia, și nevastă-sa, din neamul înzestrat din generație în generație al Văcăreștilor, stând și înconjurând cele dintâiu licăriri de inteligență ale copiilor lor!

Boierul de odinioară, dacă nu mergea chiar la strana bisericii, eră un om dela țară, trăind în mijlocul țăranilor, în biserica satului erau înmormântați înaintașii lui spre edificarea țăranilor de acolo, pe când acum se chiamă că suntem o națiune creștină, dar avem creștinismul nostru reprezentat doar prin toate babele acestei națiuni.

Și boierul acela știă toate socotelile lui. În curând am să vorbesc la Academia Română despre socotelile lui Ioniță Conta dela 1774—75, socoteli din care se vădește un model de viață de familie. Ele erau făcute până în cele mai mici amănunte, cuprinzând și pe acelea pentru dascălii străini, cu cărțile pentru viitorul Mitropolit Veniamin, care se chemă în tinerețe Vasilachi Costachi, alături de lucrurile pentru grădină. Astfel crește un om, un om întreg și, când aveă vreme, pentru că nu erau cărțile de librărie, el citea cronicile țării. N'ar fi fost în stare să spuie când a început exact Domnia lui Ștefan cel Mare și când s'a isprăvit, dar esența istoriei naționale, aceea eră în fiecare dintr'înșii.

Atunci, omul acesta, întreg, plăsmuit din vlaga fizică a părinților lui, din vlaga transmisă misterios a națiunii lui întregi, acesta eră în stare ca pentru vremea aceea să facă și politică culturală. Căci, politica culturală nu înseamnă împrumutări din dreapta și din stânga, apărând când într'un domeniu, când într'altul, precum Bucureștii nu înseamnă că sunt încă un oraș, pentru că alături de casa în stil românesc este alta în stil gotic și alta în stil japonez, cum îi trece mitocanului prin minte sau cum arhitectul a binevoit să-i sluțească clădirea pe care vrea să o facă. Eră un om armonios plin de cunoștința nației lui.

A venit însă altă vreme, și de atunci nu mai avem dreptul să vorbim de politică națională-culturală. Ne-a venit generația crescută în liceele dela Paris, Louis le Grand sau altul; au venit la noi ca Francezi perfecti. N'au învățat decât cu greutate românește, mai mult cu slugile, și miezul dulce însuși al graiului nostru nu l-au înțeles.

Când am început și eu a face puțină literatură, lumea de atunci nu mă înțelegea, adică pentru că eu scriam românește așa cum s'a scris veac de veac, pe când domnii cu reminiscențe de sintaxă franceză evident că scriau altfel: întâiu subiectul, apoi predicatul, complementul drept, etc. iar drept capital vreo trei sute de cuvinte pe cari le vânturau mereu. Aceasta eră româneasca lor. Șefii acestei generații n'aveau

nici o cunoștință adâncită a țării și ei i-au aplicat, când au ajuns a o conduce, vechi rețete liberale în vechite, vechi procedee conservatoare culese din saloane ruginite, sau formule revoluționare potrivite doar unei societăți pline de elemente sociale pregătite și făcute pentru asemenea mișcări.

Aceasta a fost politica noastră o mulțime de vreme. Cu cât eră mai puțin românească cu atât se zicea că suntem mai occidentali, cu atât se exclamă: Ce om înaintat! Ce vederi superioare!

Iar acum problema se pune cu și mai mare intensitate. Acum avem Români din toate părțile. Românul din Cernăuți, cât poate ști din tot trecutul nostru național? Românul din Ardeal cunoaște o mulțime de lucruri, dar n'are măcar cunoștința aspectului actual al societății noastre. Sunt Români în Basarabia foarte departe sufletește de noi, și am cunoscut pe un foarte bun român, deputat sau senator, care judecă toate lucrurile din punct de vedere neotolstoian, d-l Alexandri.

Vrei să faci politică culturală? Această politică trebuie s'o faci înainte de toate cu oameni cari, nu să învețe superficial realitățile noastre naționale, ci să le aibă topite în însuși sufletul lor. Nu se începe dela minister cu cultura, și, dacă e vorba să începi dela minister, s'o începi dând școlii alt sens decât al unei învățături exterioare de lucruri care copleșesc și distrug orice fel de individualitate.

Când vei nimici enciclopedismul formei moarte și-l vei înlocui prin altceva decât profesorii cari exhibează un certificat de facultate sau acela că au trecut un examen de capacitate, — examen la două materii câte un sfert de ceas pentru a dovedi că poți să fii profesor! — atunci fără îndoială că prin astfel de oameni vei putea face politică culturală. Nu o vei putea face însă cu oamenii cari s'au consacrat culturii specializate, ci cu aceia cari ar avea într'înșii ca parte constitutivă întreaga cultură a poporului lor. Nu cu istorici, nu cu filozofi, sau filologi exclusivi vei face lucrul acesta, ci cu oameni cari vor avea din filozofie, din istorie, din filologie tot ceea ce trebuie ca să fie Români complecți.

Al doilea mijloc pentru a face această politică culturală.

Politica culturală nu se poate face decât sub conducerea oamenilor cari au un prisos de suflet consacrat unor scopuri absolut desinteresate, oameni de aceia cari sunt ca un izvor ce gâlgâie și e de ajuns să-i atingă aripa unui păsări ce trece, pentru ca apa să țâșnească așa cum a țâșnit din stânca atinsă de toiagul lui Moise.

Și al treilea, politică culturală nu poți face decât cu o societate care ea însăși are începutul acestei pregătiri. Pot fi toți proorocii din lume, sfinți apostoli ai lui Dumnezeu, într'o societate care ea însăși n'are elementele trebuitoare pentru politica culturală și nu vor ajunge la nimic. Cu o societate care nu e receptivă pentru politică culturală, nu se va atinge o realizare în acest domeniu.

Iar, în ceea ce privește ținta supremă însăși a politicii culturale, n'am nevoie să fac o întregă expunere; îmi ajunge un cuvânt: însuflețire, ceea ce presupune purificare.

